

Niedostatki ujęcia etyki zawodowej w regulacjach współczesnej rachunkowości

Ewa Wanda Maruszewska*

Streszczenie: *Cel* – Celem artykułu jest wykazanie, że w sytuacji braku jednoznacznych i precyzyjnych zapisów prawa bilansowego konieczne jest szersze wprowadzenie etyki do regulacji rachunkowości. Braki ujęcia etyki zawodowej w regulacjach prawnych rachunkowości stwarzają zagrożenie nietycznego postępowania skutkującego nieprawidłową prezentacją informacji zamieszczanych w sprawozdaniach finansowych. *Metodologia badania* – Badanie ankietowe przeprowadzono w 2013 roku na grupie osób zajmujących się zawodowo rachunkowością i ubiegających się o certyfikat księgowy uprawniający do świadczenia usług rachunkowości. W badaniu zebrano dziewięćdziesiąt siedem ankiet, które poddano analizie statystycznej, głównie wykorzystując miary opisowe.

Wynik – W wyniku przeprowadzonego badania ustalono, że ponad 1/3 respondentów nie sprzeciwiłaby się manipulacjom w dokumentacji zasad (polityce) rachunkowości, mimo dobrej znajomości regulacji prawnych. Niepokojące są wyniki badania, które wskazują, że najbardziej skłonne do zachowań nieetycznych są osoby zajmujące kierownicze stanowiska oraz te z najdłuższym stażem zawodowym.

Oryginalność/wartość – Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że profesjonalizm w zawodach związanych z rachunkowością nie może opierać się wyłącznie na regulacjach prawnych. Artykuł podkreśla konieczność zwiększenia roli etyki w regulacjach rachunkowości. Zdaniem autorki niniejszej pracy podniesienie rangi etyki zawodowej w rachunkowości jest prostym i jednocześnie najwłaściwszym rozwiązaniem służącym doprecyzowaniu elastycznych regulacji rachunkowości.

Słowa kluczowe: etyka zawodowa w rachunkowości, sprawozdawczość finansowa, rachunkowość

Wprowadzenie

Wybory dokonywane w dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości decydują o jakości informacji prezentowanych w raportach finansowych. Natomiast jakość informacji sprawozdawczych implikuje użyteczność danych dla inwestorów, którzy podejmują decyzje o alokacji ograniczonych zasobów ekonomicznych. Zgodnie z regulacjami obowiązującego w Polsce prawa bilansowego za tworzenie i aktualizację polityki rachunkowości odpowiada kierownik jednostki, którym najczęściej jest zarząd przedsiębiorstwa zobowiązanego do prowadzenia rachunkowości. Zatem zmiany w przyjętych zasadach (polityce) rachunkowości wdrażane są bez udziału właścicieli jednostki, ponieważ wprowadzają je osoby wynajęte do zarządzania podmiotem. Cele, które zarządzający chcą osiągnąć wraz ze zmianą zasad (polityki) rachunkowości, mogą być odmienne od celów właścicieli czy szeroko

* dr n. ekon. Ewa Wanda Maruszewska, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katedra Rachunkowości Międzynarodowej, e-mail: ewa.maruszewska@ue.katowice.pl

rozumianej grupy interesariuszy przedsiębiorstwa. Wybory dokonywane przez zarządzających, w ramach przyjętych w jednostce zasad (polityki) rachunkowości, mogą wynikać z szeregu uwarunkowań prowadzenia działalności gospodarczej. Mogą służyć m.in. zwiększeniu szans jednostki na przetrwanie w określonym otoczeniu społeczno-gospodarczym (Scott 2003: 273), ponieważ stosowane zasady (polityka) rachunkowości wpływają na obraz sytuacji majątkowej i finansowej prezentowanej w sprawozdaniach finansowych.

Sprawozdanie finansowe, stanowiąc główne narzędzie komunikacji zarządzającego z właścicielem jednostki, powinno jasno i rzetelnie prezentować sytuację finansową podmiotu raportującego. Na straży przestrzegania tej nadrzędnej zasady rachunkowości stoją służby rachunkowości, których profesjonalizm oparty jest na znajomości regulacji prawa bilansowego. Z drugiej strony, służby rachunkowości są często podwładnymi osób zarządzających, którzy w swoim działaniu kierują się celami odmiennymi od wymogów jasnej i rzetelnej prezentacji. Dylematy etyczne są nieodłącznym elementem pracy w działach rachunkowości, ponieważ podległość służbowa i wypełnianie nadrzędnej zasady rachunkowości mogą wymagać wzajemnie wykluczających się zachowań służb rachunkowości.

1. Przyczyny dylematów etycznych w rachunkowości

Występowanie dylematów etycznych w rachunkowości nie jest zagadnieniem nowym. Zyskało uwagę w związku z nagłaśnianymi przez media skandalami finansowymi, których skutki odczuwają nie tylko podmioty i osoby bezpośrednio związane z daną jednostką, ale także szerokie grono interesariuszy. W literaturze z zakresu etyki biznesu wskazuje się, że dylematy etyczne w biznesie są tak stare, jak sam biznes (Donaldson, Wehrane 2008)¹. Różnice dotyczą jedynie stosowanych metod i wykorzystywanych instrumentów. Nieetyczne zachowania wynikają z działań konkretnych osób, a kryzysy finansowe pojawiające się we współczesnym świecie są przede wszystkim konsekwencją zachowań tych osób. Przyczyn kryzysów należy zatem upatrywać najpierw w działaniach ludzi: braku ich uczciwości lub wiedzy (Krasodomska 2010). Dowodem na taką opinię jest głośny upadek Enronu, a także ostatni kryzys finansowy z 2008 roku, który nastąpił w Stanach Zjednoczonych. W Polsce przykładem może być szeroko komentowany w mediach Amber Gold.

Świadkiem lub uczestnikiem zachowań nieetycznych w przedsiębiorstwie może być osoba prowadząca rachunkowość jednostki. Może ona być poddawana presji w zakresie „upiększania” sprawozdań finansowych, której genezą jest konflikt interesów pomiędzy zarządzającymi a interesariuszami oraz ludzkie słabości związane z zarządzaniem cudzym majątkiem. Problemy rachunkowości nie wynikają tylko z elastycznych regulacji rachunkowości. Ujawnianie informacji w raportach finansowych wiąże się z podejmowaniem decyzji odnośnie do np. szczegółowości, terminów oraz sposobu ujawniania informacji dostarczanych właścicielom podmiotu. W każdym przypadku podjęta decyzja powinna być oparta na

¹ Ang. *Ethical problems in business are as old as business itself* (tłum. własne).

regulacjach prawnych rachunkowości i obowiązujących nadrzędnych zasadach rachunkowości (Strojek-Filus, Piosik 2013). Jednak sytuacje karania spółek giełdowych za świadome zatajanie przed inwestorami informacji finansowej lub celowe opóźnianie momentu ujawniania takich informacji świadczą, że w podejmowaniu decyzji dotyczących raportowania finansowego znaczenie mają również kwestie pozamerytoryczne. Wśród nieprawidłowości stwierdzonych przez Komisję Nadzoru Finansowego znalazły się niezgodności lub braki informacji dotyczące opisu zasad wyceny, niejasna prezentacja (lub brak prezentacji) przyczyn niepewności szacunków, ujawnienia świadczeń na rzecz kierownictwa przedsiębiorstwa, ujawnienia dotyczące odpisów aktualizujących oraz informacje o charakterze ryzyka związanego z instrumentami finansowymi (*Raport... 2009; Zgodność... 2010*). W podsumowaniu przeprowadzonej analizy Komisja Nadzoru Finansowego podkreśla, że choć emitenci dokonują wymaganych ujawnień, to często informacje te nie są prezentowane w wystarczająco pełnym zakresie lub nie są jasne i przejrzyste.

Powstawanie dylematów etycznych może być także następstwem braku kontroli pracowników lub ułomnością funkcjonującego w jednostce systemu kontroli wewnętrznej. Sytuację obrazuje poniższy opis dotyczący kontroli stanu środków pieniężnych w kasie. W wyniku niezapowiedzianej kontroli stanu kasy w jednostce wykryto niedobór gotówki. Kontrola została przeprowadzona przez bezpośredniego przełożonego kasjera. Zarówno kasjer, jak i jego przełożony są wieloletnimi pracownikami przedsiębiorstwa. Kasjer i bezpośredni przełożony utrzymują też kontakty towarzyskie poza przedsiębiorstwem. Niedobór gotówki kasjer tłumaczy chwilową trudną osobistą sytuacją finansową i zobowiązuje się zwrócić brakującą kwotę. Dylemat etyczny przełożonego można zaprezentować za pomocą następującego pytania: czy brak powiadomienia kierownictwa jednostki o niedoborze gotówki oznacza postępowanie koleżeńskie, czy też świadczy o braku profesjonalizmu osoby zajmującej się rachunkowością?

W polskiej praktyce gospodarczej nieczęsto stosuje się instrument wzajemnej kontroli pracowników i obowiązek informowania pracodawcy o podejrzeniu naruszenia wewnętrznych norm lub przepisów prawa (*Ład informacyjny... 2009*). Analiza skandali finansowych ujawnionych w ostatnich latach pokazuje, że w wielu przypadkach pracownicy lub konkurenci są najbardziej czujnymi obserwatorami. Długoletni pracownicy, którzy znają obowiązujące w jednostce standardy etyczne i są uczestnikami lub obserwatorami wielu zdarzeń, mogą jako pierwsi zauważyć nieprawidłowości w zachowaniu i działaniu innych współpracowników. Z drugiej strony, brak sprawnych systemów kontroli może stanowić „zachętę” dla pracowników, którzy wiedząc o istniejących lukach w procedurach kontrolnych, mogą wykorzystywać niedoskonały system kontroli, aby osiągnąć własne cele za pomocą nieetycznego postępowania.

Przyczyną dylematów etycznych osób zajmujących się rachunkowością może być też wywieranie presji przez zarządzających jednostką, którzy często są bezpośrednimi przełożonymi osób prowadzących rachunkowość. W takim przypadku osoby zajmujące się rachunkowością mogą być naciskane, aby użyć elastycznych regulacji rachunkowości

do osiągnięcia doraźnych celów kadry zarządzającej. Niezręczna sytuacja służb rachunkowości wynika głównie z faktu, iż „produktem” rachunkowości jest sprawozdanie finansowe tworzone zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi. Najważniejsza zasada jasnego i rzetelnego obrazu zobowiązuje służby rachunkowości do przygotowania informacji w sposób neutralny, który zapewnia prezentację rzeczywistości ekonomicznej podmiotu zgodnie z prawdą. Dla kadry zarządzającej najważniejsze może być kształtowanie obrazu sytuacji finansowej zgodnie ze swoimi potrzebami. „Upiększając” sprawozdania finansowe, służby rachunkowości wypełniają polecenie przełożonego, ale nie dostarczają neutralnych informacji właścicielom i pozostałym interesariuszom.

Dylematy etyczne mogą dotyczyć także samej osoby świadczącej usługi rachunkowości. Powiązania rodzinne pomiędzy osobą zajmującą się rachunkowością a zarządzającymi (lub właścicielami podmiotu) albo błąd popełniony przez księgowego w przeszłości mogą stanowić przesłanki do wystąpienia dylematu etycznego. Przedkładanie własnego interesu nad wiarygodność sprawozdania finansowego może być wytłumaczeniem odstąpienia od powiadomienia przełożonego o wykrytym błędzie, który księgowy popełnił w poprzednich okresach sprawozdawczych. Dążenie do jasnej i rzetelnej prezentacji sytuacji finansowej jednostki może też stać w sprzeczności z doraźnymi interesami pracownika prowadzącego rachunkowość.

Autonomia w zakresie podejmowania decyzji – szczególnie w małych przedsiębiorstwach, w których procedury kontrolne nie istnieją lub działają w ograniczonym zakresie – wymaga profesjonalizmu popartego etyką zawodową. Z tego powodu brak zdefiniowanego w przedsiębiorstwie kodeksu etyki może stanowić kolejną przyczynę pojawiania się zachowań nagannych. Nieetyczne działania są następnie powielane, jeżeli przy pierwszym zdarzeniu nie zostały negatywnie ocenione i jednoznacznie odrzucone przez daną organizację.

Podsumowując, należy stwierdzić, że dylematy etyczne w rachunkowości powstają w momencie ujawnienia sytuacji niezgodnej z moralnymi zasadami danej osoby lub z etyką przyjętą w organizacji. Etyka zawodowa jest szczególnie ważnym elementem profesjonalizmu służb rachunkowości, ponieważ istnieją obszary, w których regulacje prawne nie dają jednoznacznych i precyzyjnych odpowiedzi, jak dane zdarzenie gospodarcze zaprezentować w sprawozdaniu finansowym. Dlatego stosunek osoby świadczącej usługi rachunkowości do prawdy ma kluczowe znaczenie dla prawidłowego świadczenia usług rachunkowości. Przyznając prym prawdzie i zachowując należytą staranność w celu zapewnienia wiarygodnych informacji, należy każdą zaobserwowaną próbę zniekształcenia informacji w sprawozdaniu finansowym traktować jako dylemat etyczny. Pominiecie rozważań etycznych może skutkować niewłaściwym zakresem ujawnień dokonywanych w sprawozdaniach finansowych lub upiększeniem obrazu sytuacji finansowej jednostki, dostosowując go np. do potrzeb osób kierujących podmiotem.

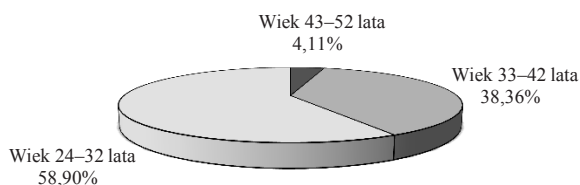
Wymienione przesłanki pojawiania się dylematów etycznych wpływają na fakt, iż jakość informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych może być bardzo różna, mimo że będzie ono przygotowane zgodnie z technicznymi wymogami prawa bilansowego.

Nastawienie służb rachunkowości i kierownictwa jednostki do rzetelnego sporządzania sprawozdań finansowych oraz do jasnej prezentacji operacji gospodarczych jest równie ważne, co postępowanie zgodnie z regułami prawa o rachunkowości (Maruszewska 2014: 83).

2. Metodologia oraz wyniki badania

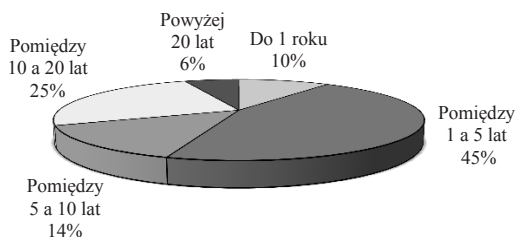
Badanie przeprowadzono w 2013 roku na południu Polski wśród stu osób ubiegających się o certyfikat Ministerstwa Finansów uprawniający do usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych. Wszystkie osoby miały wykształcenie wyższe. Badanie nie wiązało się z jakimkolwiek wynagrodzeniem dla respondentów i miało charakter dobrowolny. Ankietę przekazano respondentom w formie papierowej.

Zebrano dziewięćdziesiąt siedem prawidłowo wypełnionych ankiet. Najstarszy ankietowany liczył 51 lat, najmłodszy – 24 lata, a zasadniczą większość ankietowanych stanowiły kobiety (89,7%) w wieku pomiędzy 24 a 32 lata (59% ankietowanych). 55% ankietowanych wskazało, że ma doświadczenie zawodowe nie dłuższe niż pięć lat, a 31% – dłuższe niż dziesięć lat. Najważniejsze charakterystyki respondentów zaprezentowano na rysunkach 1 oraz 2.

Rysunek 1. Wiek respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych ankiet.

Rysunek 2. Doświadczenie zawodowe respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych ankiet.

Ankieta zawierała opis przypadku, który dotyczył sporządzania sprawozdania finansowego. Bazując na swojej wiedzy z zakresu rachunkowości, ankietowani mieli za zadanie wskazać właściwe ujęcie opisanego zdarzenia gospodarczego w sprawozdaniu finansowym. Treść operacji gospodarczej była następująca: „Spółka z o.o. działa w grupie kapitałowej. Od stycznia 2012 roku, z tytułu korzystania z wiedzy technologicznej i organizacyjnej dotyczącej wykorzystywanych procesów biznesowych, jednostka jest zobowiązana do zapłaty opłaty licencyjnej na rzecz spółki-matki. Opłata (na podstawie podpisanej umowy) ustalona jest jako 5% od wartości sprzedaży. Faktura będzie wystawiana do 31 marca następnego roku (tj. do 31.03.2013 r.) za rok poprzedni (tj. za 2012 rok). Termin zapłaty określono w umowie na 60 dni od daty faktury. Wskaż odpowiedź, która – zgodnie z Twoją wiedzą – jest właściwa dla opisanego przypadku. Pomiń niuanse prawa podatkowego, skupiając się jedynie na rozwiązaniach dotyczących Ustawy o rachunkowości”. W ankiecie wskazano trzy możliwe rozwiązania oraz pozostawiono miejsce na czwarte rozwiązanie, zaproponowane przez ankietowanego. Wszyscy ankietowani wybrali jedną z trzech podpowiedzi i nikt nie podał własnego rozwiązania. Trzy podpowiedzi były następujące: (1) „ujęcie opłaty licencyjnej za 2012 rok w księgach roku 2013, ponieważ wtedy otrzymamy fakturę”; (2) „opłata licencyjna za 2012 rok powinna być ujęta w księgach roku 2012, a jeżeli nie otrzymamy faktury do czasu sporządzenia sprawozdania finansowego, należy utworzyć rezerwę”; (3) „ponieważ wysokość opłaty jest zależna od sprzedaży, możliwe jest comiesięczne tworzenie rozliczeń międzyokresowych biernych na poczet przyszłego zobowiązania i comiesięczne ujmowanie tej kwoty w kosztach”. Tylko 4% respondentów wybrało odpowiedź pierwszą, a 37% wskazało na konieczność utworzenia rezerwy (odpowiedź 2). 58% ankietowanych wybrało podpowiedź trzecią, która prezentowała prawidłowy sposób ujęcia opłaty licencyjnej w sprawozdaniu finansowym. Zaprezentowane wyniki wskazują, że ponad 1/3 osób ankietowanych wybrała nieprawidłową odpowiedź, wskazując, że istnieje niepewność co do kwoty zobowiązania lub terminu zapłaty i konieczne jest utworzenie rezerwy.

W dalszej części ankiety zamieszczono kolejne informacje dotyczące sytuacji w przykładowym przedsiębiorstwie, które brzmiały następująco: „Dyrektor finansowy jednostki uważa, że obciążanie opłatą licencyjną kosztów działalności zmniejszy zysk, co niekorzystnie wpłynie na ocenę działalności jednostki. Sugeruje więc wpisanie do polityki rachunkowości, że opłata licencyjna spełnia wymogi uznania jej za know-how i będzie ona zaliczana do wartości niematerialnych i prawnych, a tym samym będzie podlegała aktywowaniu w bilansie. Jego zdaniem rozwiązanie wydaje się korzystne, ponieważ od wysokości zysku jest zależna – wypłacana co 6 miesięcy – premia dla wszystkich pracowników spółki”.

W następnej części ankiety respondenci mieli za zadanie wskazać, jakiego wyboru dokonaliby, będąc głównym księgowym tej jednostki. 36% ankietowanych zadeklarowało wprowadzenie sugerowanych zmian do dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości, a 61% wskazało, że – mimo sugestii dyrektora finansowego – nie wprowadzą zmian do zasad (polityki) rachunkowości, uznając je za nieprawidłowe. Pozostałe 3% respondentów

nie umiało podjąć decyzji. Należy podkreślić dużą grupę (ponad 1/3) respondentów, których odpowiedzi – mimo początkowego wskazania na konieczność ujęcia opłaty licencyjnej w kosztach bieżącej działalności – świadczą, że najprawdopodobniej ulegliby sugestiom przełożonego i wprowadzili niewłaściwy zapis do dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości.

Ostatnia część ankiety dotyczyła określenia przyczyn, które wpłynęły na decyzję o wprowadzeniu zmian do dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości lub odmowę wprowadzenia zmian w zakresie ujmowania opłaty licencyjnej. Ankietowani mogli zaznaczać więcej niż jedną odpowiedź, jednak w wielu przypadkach wskazywali tylko jedną przyczynę. Najczęściej (osiemnaście osób) jako bezpośrednią konsekwencję uznania opłaty licencyjnej za know-how wybierano zwiększenie zysku firmy, co jest istotne dla spółki-matki. Siedemnaście osób wskazało możliwość rozłożenia kosztów firmy w postaci długiego okresu amortyzowania know-how oraz zależność premii wypłacanej pracownikom od wyższego wyniku finansowego. Pięciu respondentów zwróciło uwagę na fakt, iż wykazanie opłaty licencyjnej jako elementu aktywów pozwoli na utrzymanie obecnego poziomu marży brutto, która stanowi podstawę do oceny spółki na tle innych spółek w grupie kapitałowej.

Osoby deklarujące, że nie wprowadzą sugerowanych zmian do dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości (pięćdziesięciu dziewięciu respondentów), najczęściej wskazywały zasadę współmierności kosztów i przychodów jako podstawę do ujęcia opłaty licencyjnej w kosztach bieżącej działalności (trzydzieści dziewięć osób). Stwierdzenie, że obciążenie kosztów opłatą licencyjną wynika z treści ekonomicznej transakcji, zostało wskazane przez dwudziestu dziewięciu ankietowanych. Dwadzieścia pięć osób spośród tej grupy respondentów zaznaczyło, że opłata ta powinna obciążać koszty sprzedaży.

W ankiecie zebrano również informacje pozwalające na wyróżnienie grupy respondentów, którzy w swoim zawodowym życiu spotkali się z przypadkiem manipulowania informacjami w sprawozdaniach finansowych. Spośród osób, które zadeklarowały, że w swoim doświadczeniu zawodowym były już świadkami manipulowania informacjami, 65% wskazało, że nie wprowadzi zmian do polityki rachunkowości sugerowanych przez dyrektora finansowego. Pozostałe 35% respondentów, którzy doświadczyli w przeszłości przypadków manipulowania danymi finansowymi, wybrało postępowanie zgodne z sugestią dyrektora finansowego, a więc wprowadzenie zmian do dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości.

Na podstawie analizy statystycznej (z wykorzystaniem testu t-studenta dla dwóch niezależnych prób o równej wariancji, $p > 0,05$) nie stwierdzono istotnych różnic w podejmowaniu decyzji o zmianie zasad (polityki) rachunkowości w zależności od wieku, wskazania prawidłowego rozwiązania czy wcześniejszych obserwacji manipulowania danymi w sprawozdaniach finansowych. W badaniu ustalono natomiast, że mężczyźni częściej niż kobiety zgadzali się na manipulację w dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości ($p = 0,024$).

Analiza informacji zebranych o respondentach pokazała, że najwięcej osób, które wykazały uległość wobec sugestii dyrektora finansowego, znajduje się w grupie ankietowanych zajmujących kierownicze stanowiska (56%). Drugą w kolejności grupą są pracownicy

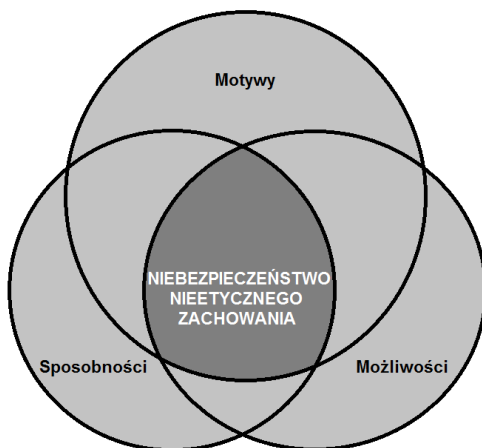
średniego szczebla, ponieważ 37% zaznaczyło, że wprowadzi zmiany do zasad (polityki) rachunkowości. Pracownicy niższego szczebla wykazali się najmniejszą uległością (19%). Spostrzeżono, że spośród najmłodszych respondentów (w wieku 24–32 lata) aż 30% wskazało, że ulegnie namowom dyrektora finansowego. Wśród ankietowanych w średnim wieku (33–42 lata) odsetek ten wynosił 43%, a wśród osób w wieku powyżej 43 lat – aż 60%.

3. Postulat włączenia etyki zawodowej do regulacji rachunkowości

Badanie przeprowadzono w 2013 roku na południu Polski wśród osób ubiegających się o certyfikat Ministerstwa Finansów uprawniający do świadczenia usług rachunkowości. Wybór ankietowanych podyktowany był poszukiwaniem osób zawodowo zajmujących się rachunkowością, które również swoją przyszłość wiążą z tą profesją. Większość ankietowanych to osoby młode (pomiędzy 24 a 42 lata), które najprawdopodobniej w najbliższej przyszłości będą zajmować się z rachunkowością.

Badanie wykazało dobrą znajomość regulacji prawnych, ponieważ większość ankietowanych wskazała właściwe ujęcie opisanego zdarzenia w sprawozdaniu finansowym. Jednak badanie wykazało też, że istnieje niebezpieczeństwo nieetycznego postępowania w opisaney sytuacji. Choć ankietowani w większości znali właściwe ujęcie sprawozdawcze opisanego zdarzenia gospodarczego, byli skłonni do zmiany zasad (polityki) rachunkowości dla osiągnięcia doraźnych celów albo z chęci przypodobania się dyrektorowi finansowemu, lub na skutek wywartej przez niego presji. Tym samym wskazali, że dopuszczają nieprawidłowe stosowanie elastycznych regulacji rachunkowości. W dobie szybko zmieniających się warunków prowadzenia działalności gospodarczej oraz niezwyklej złożoności zawieranych transakcji elastyczność regulacji rachunkowości jest niezbędna. Jednocześnie istniejącą swobodę działania służb rachunkowości należy – zdaniem autorki niniejszej pracy – traktować jako zaufanie, którym zostały obdarzone służby rachunkowości. Wyniki przeprowadzonej ankiety zdają się wskazywać na zagrożenie, że ponad 1/3 respondentów może postąpić nieetycznie, a zatem i nieprofesjonalnie.

Uzyskane wyniki potwierdzają, że model przesłanek do nieetycznego zachowania zachowuje ważność także w stosunku do służb rachunkowości. Model opracowany przez S.G. Pendse (rys. 3) na uniwersytecie Saint Marys' w Kanadzie zwraca uwagę na jednoczesne wystąpienie motywów, sposobności oraz możliwości nieetycznego zachowania. W sytuacji zaprezentowanej osobom ankietowanym motywem nieetycznego zachowania było polepszenie obrazu sytuacji finansowej jednostki przez aktywowanie opłaty licencyjnej. Sposobnością do dokonania nieetycznego czynu był zakres uprawnień głównego księgowego. Możliwość wynikały z prawa do zmiany zapisów w dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości. Elastyczne regulacje rachunkowości, które – w opinii ich twórców – miały zapewnić jasną i rzetelną prezentację sytuacji ekonomicznej podmiotu raportującego, mogą sprzyjać nieetycznemu zachowaniu służb rachunkowości.

Rysunek 3. Model przesłanek do nieetycznego zachowania

Źródło: Pendse (2012): 270.

Zachowania pracowników są często naśladownictwem przełożonych, dlatego w każdym środowisku pracy bardzo ważne jest etyczne zachowanie pracowników wyższych szczebli (w tym i księgowych), by nie pojawiało się pytanie: „Skoro wszyscy w mojej firmie są nieuczciwi, to dlaczego ja mam być uczciwy/a?”. Badania w przedsiębiorstwach potwierdzają (van Quaquebeke i in. 2008), że największą motywacją do etycznych zachowań i warunkiem niezbędnym satysfakcji z pracy jest przykład przełożonych. Regulacje zewnętrzne i obserwacje pochodzące spoza miejsca pracy nie odgrywają tak dużej roli. Praca nad zachowaniami etycznymi w przedsiębiorstwie powinna rozpocząć się od najwyższego kierownictwa jednostki, w tym i od osób zajmujących się rachunkowością. W związku z tym niepokojący jest wynik wskazujący na istotną statystycznie różnicę pomiędzy respondentami zajmującymi kierownicze stanowiska a pracującymi na średnim i niższym szczeblu (bez uprawnień kierowniczych). Test t-studenta ($p = 0,016$) wykazał, że respondenci pracujący na stanowiskach kierowniczych znacznie częściej wskazywali, iż ulegną sugestiom dyrektora finansowego i – pomimo znajomości prawidłowego rozwiązania wynikającego z prawnych regulacji rachunkowości – wprowadzą zmiany do dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości, aktywując opłatę licencyjną zamiast obciążać nią wynik finansowy.

Przeprowadzone badanie służyło pokazaniu, że uczestnikiem zachowań nieetycznych w przedsiębiorstwach może być osoba zajmująca się rachunkowością, ponieważ bywa poddawana presji w zakresie „upiększania” sprawozdań finansowych. Badanie miało również na celu zwrócenie uwagi na fakt, że podejmowanie decyzji o ujawnianiu informacji w raportach finansowych może wymagać dokonywania etycznych osądów. W takim przypadku znajomość elastycznych rozwiązań oferowanych przez standardy rachunkowości jest niewystarczająca dla rzetelnej prezentacji informacji finansowych. Podejmowanie wielu

decyzji w rachunkowości wiąże się z dylematami etycznymi odnośnie do np. określenia treści ekonomicznej transakcji czy szczegółowości, terminów oraz sposobu ujawniania informacji właścicielom podmiotu. Z punktu widzenia etyki zawodowej przypadki nieetycznego zachowania wskazują na nadużycie zaufania, jakim ustawodawca obdarzył służby rachunkowości. Występowanie takich sytuacji nie zmniejsza asymetrii informacyjnej, ale tworzy błędne informacje, które zagrażają bezpieczeństwu obrotu gospodarczego (*Wpływ zakresu ujawnianych informacji na poprawę ochrony inwestorów...* 2010; *Wpływ zakresu ujawnianych informacji na zaufanie do rynków kapitałowych...* 2011: 59).

Zdaniem autorki niniejszej pracy w takich przypadkach postępowanie służb rachunkowości można określić jako brak wywiązania się z nałożonych obowiązków oraz zobowiązań wobec interesariuszy. Z drugiej strony, przypadki nieetycznego postępowania jasno pokazują, że informacje powstające w rachunkowości są tworzone przez ludzi, którzy w sytuacjach trudnych mogą podejmować decyzje osłabiające wiarygodność informacji. We współczesnej rachunkowości nie można pomijać wymiaru etycznego ludzkich działań, tym bardziej że elastyczne regulacje rachunkowości mogą zostać wykorzystane do mało wiarygodnej prezentacji rzeczywistości ekonomicznej podmiotu raportującego. Przestrzeganie etyki zawodowej jest zatem nierozłącznym elementem profesjonalnego świadczenia usług rachunkowości i warunkuje osiągnięcie sukcesu w dostarczaniu interesariuszom rzetelnych informacji. Etyka zawodowa jest wolna od ułomności regulacji prawnych, które charakteryzują się lukami w legislacji, w związku z tym zasadne wydaje się szersze wprowadzenie jej do obowiązujących regulacji rachunkowości (Maruszewska 2014: 8).

Uwagi końcowe

Ponieważ zarządzający i osoby zajmujące się rachunkowością podejmują decyzje, kierując się własną moralnością, to w pełni odpowiadają też za podjęte decyzje. Usprawiedliwieniem w takim przypadku nie są argumenty w postaci wymagań przełożonych czy dotychczasowych praktyk stosowanych w organizacji. Naciski przełożonych, najczęściej osób zarządzających podmiotem, wynikają z próby przeniesienia własnych oczekiwań lub zobowiązań na osoby przygotowujące informacje finansowe. Taka też była przyczyna znacznej części ujawnionych oszustw finansowych, zaczynających się od niegroźnego „polepszenia” wyniku finansowego, którego osiągnięcie zapowiadały prognozy opublikowane przez zarządzających i na które z niecierpliwością czekali inwestorzy. Genezą pierwszego głośnego przypadku kreatywnej rachunkowości w Enronie było właśnie „nieznaczne” polepszenie wyników finansowych, którego „oczekiwali” właściciele spółki. Sytuację taką można opisać w następujący sposób: obiecując określoną rentowność lub dany poziom zysku, wcześniej czy później można stanąć przed dylematem, czy tych zapowiadanych wyników nie wygenerować za pomocą technik księgowych. Z tego też powodu w konkluzji niniejszego artykułu sugeruje się, aby zniwelować niedostatki ujęcia etyki zawodowej w teorii rachunkowości, wprowadzając szerszej wymogi etyki zawodowej do regulacji rachunkowości.

W obecnym kształcie regulacji rachunkowości i w sytuacji braku ujęcia etyki w tych regulacjach osiągnięcie celu rachunkowości w postaci jasnego i rzetelnego obrazu sytuacji finansowej jest zagrożone. Nie oznacza to, że służby rachunkowości są nastawione na zniekształcanie informacji i manipulowanie danymi. Osiągnięcie zasadniczego celu rachunkowości jako nauki praktycznej jest zagrożone w związku z ważną rolą, jaką odgrywa czynnik ludzki w procesie przygotowywania informacji finansowych. Racjonalność działania osób zajmujących się rachunkowością może być bowiem rozumiana przez nie jako prawo do np. maksymalizowania zysku oczekiwanego przez właścicieli (Rose 2007)², bez zważania na wiarygodność przekazywanych informacji o sytuacji finansowej.

Literatura

- Donaldson T., Werhane P.H. (2008), *Ethical Issues in Business. A Philosophical Approach*, Prentice Hall.
- Krajowy Standard Rachunkowości nr 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe”.
- Krasodomska J. (2010), *Rachunkowość a idea społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw w dobie kryzysu ekonomicznego*, w: *Rachunkowość wobec kryzysu gospodarczego*, red. B. Micherda, Warszawa.
- Lad informacyjny. Praktyki informacyjne stosowane przez instytucje finansowe oraz media działające na polskim rynku kapitałowym w porównaniu z praktykami występującymi na wybranych rynkach zagranicznych*, Rada Ładu Informacyjnego, Warszawa, 31 października 2009, s. 1–168.
- Maruszewska E.W. (2014), *Etyka we współczesnej rachunkowości a wiarygodność informacji w niej tworzonych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, s. 1–177.
- Pendse S.G. (2012), *Ethical Hazards: A Motive, Means, and Opportunity to Curbing Corporate Unethical Behavior*, „Journal of Business Ethics” no. 107, s. 265–279.
- Piosik A., Strojek-Filus M. (2013), *An Assessment of the Application of Earnings Management Objectives And Instruments in Financial Reporting – Evidence of Survey Research Results*, „Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza University – Economics” no. 60 (2), s. 148–173.
- Raport z analizy rocznych skonsolidowanych sprawozdań finansowych, sporządzonych za rok obrotowy 2007 przez emitentów papierów wartościowych, pod kątem ich zgodności z wymogami MSR*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Departament Emitentów – Wydział Rachunkowości, styczeń 2009, s. 1–28.
- Rose J.M. (2007), *Corporate Directors and Social Responsibility: Ethics versus Shareholder Value*, „Journal of Business Ethics” no. 73, s. 319–331.
- Scott W.R. (2003), *Financial Accounting Theory*, Prentice Hall.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2013, poz. 330.
- Van Quaquebeke N., Zenker S., Eckloff T. (2008), *Find Out How Much It Means to Me! The Importance of Interpersonal Respect in Work Values Compared to Perceived Organizational Practices*, „Journal of Business Ethics” no. 89, s. 423–431.
- Wpływ zakresu ujawnianych informacji na poprawę ochrony inwestorów oraz pozycję konkurencyjną emitentów papierów wartościowych* (2010), red. G.K. Świdwerska, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Wpływ zakresu ujawnianych informacji na zaufanie do rynków kapitałowych i organizacji gospodarczych* (2011), red. G.K. Świdwerska, Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, Warszawa.
- Zgodność sprawozdań finansowych emitentów papierów wartościowych w MSR. Analiza przeprowadzona w 2009 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego. Departament Emitentów – Wydział Rachunkowości, luty 2010, s. 1–29.

² Wnioski takie wyciągnęli autorzy badania przeprowadzonego wśród członków zarządów przedsiębiorstw z rankingu Fortune 200 w Stanach Zjednoczonych.

DEFICIENCIES OF PROFESSIONAL ETHICS IN THE REGULATIONS OF MODERN ACCOUNTING

Abstract: *Purpose* – Article aims at demonstrating that encompassing ethics into the accounting principles is a must when accounting legislation is neither explicit nor precise. Deficiencies of professional ethics in accounting are posing a threat of unethical behaviour that might result in unfair presentation of financial information disclosed in financial reporting.

Design/methodology/approach – A questionnaire survey was conducted among accounting professionals applying for accounting certificate in 2013. There were 97 questionnaires collected in the study. The analysis of data collected was mainly based on descriptive statistical measures.

Findings – The main finding is that more than 1/3 of respondents indicated that they would manipulate accounting policy, despite of proper knowledge of accounting legislation. Another worrisome finding shows that accountants with management responsibilities and senior employees are willing to manipulate more often.

Originality/value – The findings show that professionalism in accounting shall encompass ethical conduct. Legal regulation is not enough in order to achieve a success in financial reporting, so ethics should be wider included into the theory of accounting. Professional ethics is the only „sealing” for flexible regulations that lack explicit and precise solutions in many areas.

Keywords: accounting ethics, financial reporting, accounting

Cytowanie

Maruszewska E.W. (2014), *Niedostatki ujęcia etyki zawodowej w regulacjach współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 832, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 71, s. 109–120; www.wneiz.pl/frfu.